

Pozdrav Jozefovi Bžochovi*

Hovoriť o rozpakoch, keď sa človek pred publikom ujíma slova, patrí k obľúbeným stylistickým obratom, ako vôbec nejako začať. – Keď mám tu však povedať niekoľko k situácii a veci priliehavých slov – v prítomnosti nedávneho vzácneho jubilanta J. Bžocha (nar. 25. novembra 1926) o jeho knihe-súbore kritických textov *Literárium*, tak rozpaky sú naozaj dané elementárnym ostychom a rešpektom. Napokon pred piatimi rokmi bola tomuto autorovi dedikovaná publikácia *Osemdesiat Jozefovi Bžochovi* – zväzok osemdesiatich pekných a poväčšine podnes inšpiratívnych spomienok, svedectiev, pozdravov, blahoželaní, ako aj skíc k problémovým štúdiám; skice ku kritickému gestu a práci J. Bžocha podali predovšetkým M. Hamada a P. Zajac. – J. Bžoch je tu dnes prítomný na uvedení svojej knihy, ktorou deklarovane završuje, aj za redakčnej spolupráce svojich najbližších, mnohoročnú recenznú, kritickú, spisovateľskú činnosť. Robí tak v komunikačnej a spoločenskej kondícii, ktorá svedčí, že nebolo mu ako kritikovi a esejistovi odopreté ani vo „veciach ľudských“ umenie pointy či noblesa finále, v slovenských pomeroch nielen v klasickom veku záležitosti nie bežné a samozrejmé.

Ako človek s možnosťou zaoberať sa slovenskou literatúrou druhej polovice 20. storočia stretával som sa a stretávam sa roky s J. Bžochom nielen na stránkach novín v jeho literárnej rubrike, ale retrospektívne ako s dôležitým účastníkom premien slovenskej literatúry predovšetkým päťdesiatych a šesťdesiatych rokov v podobe osobnostných postojov a neprehliadnuteľných textov. Nad dnes uvádzanou knihou *Literárium* dovoľm si tu pripomenúť, čo pre mňa predstavuje J. Bžoch.

J. Bžoch je príslušníkom silnej kultúrnej generácie narodenej v polčase a druhej polovici dvadsiatych rokov, formovanej tesne povojnovými rokmi 1945 – 1948, resp. 1949. Bol to napr. literárny historik a kritik S. Šmatlák, literárny historik a teoretik O. Čepan, literárny historik, poetológ, básnik a prekladateľ V. Turčány, v samotnej pôvodnej umeleckej tvorbe kľúčoví básnici povojnových desaťročí V. Mihálik, M. Válek, M. Rúfus... Aj po desaťročiach a všetkých životných peripetiách možno povedať, že východiskom tu bol vždy silný talent, povedomie tradícií slovenskej literatúry – poväčšine bez nacionálnej či religióznej frázy, tvorba chápaná nie iba ako čakanie na inšpiráciu, ale ako vysoko profesionálna, vecná, civilná práca, povedomie „modernity súčasnosti“ (ak tu možno spätne použiť spojenie-názov knihy romanistu J. Felixa z roku 1970). Prelom štyridsiatych a päťdesiatych rokov, čas spoločenských zlomov, bol časom, keď sa cesty generačných spolupútnikov rozrôžňovali; ešte väčšmi a fatálnejšie to bolo na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov.

J. Bžoch sa v päťdesiatych rokoch profiloval ako literárny kritik, predovšetkým ako kritik poézie. Ťažko si možno predstaviť väčší paradox. M. Kundera totiž vo viacerých

* Odznelo na uvedení knihy J. Bžocha *Literárium*, Bratislava : Kalligram, 2011. Zostavila a redigovala J. Bžochová-Wild.

svojích románoch a esejach denuncuje lyriku zvlášť v súvislosti s našimi československými päťdesiatimi rokmi, s ich prvou polovicou, ako doménu „lyrického veku“, keď v orgiastickom mladistvom opojení slovami, rituálmi, gestami, perspektívami, stráca sa kritický odstup, rozvaha, triezva bdelosť rozumu. Lyrické transparenty a chorovody mali ovíjať fungovanie a funkcionárov aparátu, ktorý si chcel či mal podrobiť celú spoločnosť. Časť lyriky a kritiky, čo úplne neabdikovala, akoby si práve pod totálnym tlakom doby pripomenula svoje bytostné jadro, akým v klasickom chápaní poézie býval talent, osobnosť, aj druhého človeka katarzne obohacujúca ľudská skúsenosť zhutnená do zážitku a jeho básnického formulovania, slovesná kultúra, povedomie tradície, vôbec individuum ako východisko lyriky a kritiky zoči-voči masovej, skolektivizovanej oficiálnej verzii sveta. Boli to básne a eseje M. Rúfusa, eseje I. Kupca, viaceré publicisticko-kritické texty aj V. Mináča, kritiky J. Bžocha, B. Kováča, básnický nástup M. Válka, J. Ondruša, J. Stachu... V tejto situácii J. Bžoch koncipoval svoj kritický obraz celej povojnovej slovenskej poézie aj s jej prehistóriou, kritický obraz dovedený po prah lyricky kľúčového desaťročia, po prah šesťdesiatych rokov – *Podoby slovenskej poézie* z roku 1961. (Sústrednú, kritickú a ústretovú pozornosť im ako recenzent venoval už tu pripomenutý O. Čepan, ktorý bol inak voči bezprostredne súdobej literatúre a písaniu o nej veľmi zdržanlivý – *Slovenská literatúra*, 1962, č. 3; s rešpektom sa s nimi konfrontoval ako mladý literárny vedec a profilujúci sa kritik poézie aj M. Hamada – *Mladá tvorba*, 1962, č. 3.) Práca J. Bžocha mala paralelu v kritickom obraze povojnovej prózy A. Matušku *Od včerajška k dnešku* z roku 1959; Bžochov obraz, pri všetkej úcte voči A. Matuškovi, aj dnes vyznieva predsa len akosi štylisticky šťastnejšie a vecne ucelenejšie. S A. Matuškom J. Bžocha inak spájal vzťah k českému kritikovi a esejistovi F. X. Šaldovi; v roku 1957 „na pamäť F. X. Šaldu“ spoločne pripravili 4. číslo *Slovenských pohľadov* k jeho 90. výročiu narodenia a 20. výročiu smrti: bolo to prihlásenie sa značnej časti slovenskej literárnej kritiky, zvlášť mladšej, k F. X. Šaldovi ako inšpirácii i alternatíve voči ideologicky nivelizovanému traktovaniu človeka, umenia, literatúry, poézie. Podnetom tu bola napokon aj dávnejšia kritická práca samotného A. Matuška, predovšetkým jeho nekompromisné kritické eseje z tridsiatych rokov, zhrnuté v časovo vyznievajúcim knižnom súbore *Pre a proti* z roku 1956.

Kritický repertoár J. Bžocha od konca päťdesiatych rokov a v šesťdesiatych rokoch pokrýval značnú časť súdobej pôvodnej tvorby: J. Kostra, Š. Žáry, I. Kupec, V. Míhálík, M. Válek, M. Rúfus, je to empatická monografická esej venovaná poézii P. Horova z roku 1964, sú to komentované básnické návraty J. Smreka, E. B. Lukáča, tvorba L. Novomeského, z prózy D. Tatarka, z kritiky A. Matuška... Voči experimentujúcim alebo skôr excesívnym podobám lyrického písania tohto desaťročia si J. Bžoch ako kritik v znamení osobnostného chápania básnickej výpovede udržiaval skôr odstup, sústavne ich už nekommentuje. Koncom desaťročia J. Bžoch podáva výber zo svojej kritickej práce – zväzok *Kontakty* z roku 1970 (s doslovom V. Petrika). V edičnom rade *Kontaktom* spoločnosť tvorili napr. súbor D. Tatarku *Proti démonom*, súbor esejí od štyridsiatych rokov po koniec šesťdesiatych rokov, a *Básnická transcendencia* M. Hamadu, zhrňujúca jeho sústrednú kritickú prácu od polovice šesťdesiatych rokov. Každý, kto sa pracovne zaujíma o slovenskú poéziu od polovice päťdesiatych rokov po sklon šesťdesiatych rokov, musí

Bžochov súbor vziať do ruky a do úvahy; je to najelementárnejšie zadost'učinenie pre autora z oblasti „vecí ľudských“, resp. písania o nich.

Ako by sa vyvíjala práca J. Bžocha, keby sa po roku 1970 neocitol, povedané s básnikom, pod „ľadom“ doby, ťažko pre človeka takto z diaľky povedať (záujmy z oblasti medzivojnovej literatúry naznačuje napr. esej-štúdia o novelistike M. Urbana – *Slovenská literatúra*, 1969, č. 6). Pri osobnostných a generačných východiskách J. Bžocha bolo treba však povedať, že sa profiloval ako to, čomu sa hovorievalo – všestranný literát alebo čo jeho starší kolega zo *Slovenských pohľadov* päťdesiatych rokov alebo z Ústavu slovenskej literatúry SAV šesťdesiatych rokov A. Matuška aj ironicky voči sebe označoval ako – kultúrny pracovník. U J. Bžocha to bola popri kritike a publicistike prekladateľská práca – z nemčiny a francúzštiny, komentovanie prekladaných titulov, redakčná práca v kultúrnych a literárnych periodikách, v nepriazni doby sedemdesiatych a osemdesiatych rokov encyklopedická práca. – Synekdochická skratka ako ukážka tohto záberu! Koncom vypätého leta roku 1968 píše J. Bžoch doslov k zväzku poézie R. M. Rilkeho *Piesne o láske a smrti*, doslov datovaný „28. august – 8. september 1968“; P. Hrivnák a M. Válek tu podstúpili ďalšie kolo prekladateľského zápasu o slovenskú podobu poézie R. M. Rilkeho, započatého sústredene v prvej polovici štyridsiatych rokov autormi z okruhu katolíckej moderny – M. Šprincom a K. Strmeňom. J. Bžoch emfaticky pointuje svoj text: „A je dobre, že práve v našej špinavej dobe môžeme znovu privítať tohto čistého básnika.“ Nie sú to však len morálnoapelatívne esejistické pointy či odvaha k nim; pomaly o dvadsať rokov neskôr J. Bžoch so svojou germanistickou kompetenciou roku 1987 sprístupňuje v populárnej životopisej edícii vyd. Tatran Rilkeho biografiiu od W. Leppmanna, náročnú na citácie, odkazy, kultúrne súvislosti... Z J. Bžocha si možno vziať lekciu, že práca bez individuálneho gesta by bola fádna, gesto bez práce prázdne.

Postupne má J. Bžoch možnosť kultivovať žáner novinovej literárnej glosy alebo recenzie: od roku 1990 sú z toho viaceré zväzky kaleidoskopov dobovej knižnej ponuky i pôvodnej slovenskej literatúry.** J. Bžoch príznačne z marginálnej príležitosti či možnosti dobou ostrakizovaného človeka postupne urobil inštitúciu v jednej osobe. Je to svet kníh ako synonymum liberálnej ponuky, diskusie, rozhovoru; recenzent čitateľa tu má orientovať, podať správu, diskrétno poučiť; tak napr. dnes sa rozrastajúca vecná literatúra, literatúra faktu, historiografické práce, memoárové žánre atď. sú príležitostou kultivovať pamäť ešte vždy čítajúceho spoločenstva. Zoči-voči pôvodnej slovenskej tvorbe gesto je poväčšine láskavé a ústretové, akoby sa v písaní prejavovala aj „sila veku“, ako znie spojenie S. Beauvoirovej, použité kedysi českou fotografkou D. Hochovou v súvislosti s cyklom o ľudskom starnutí; nestráca sa však spomienka na kritiku v pôvodnom, silnom zmysle, keď zoči-voči dielam, ktoré za to stoja a k tomu provokujú, kladieme si v duchu s nimi otázky: „Čo môžem poznať? Čo mám robiť? Čo smiem dúfať? Čo je človek?“ – Pri posledných básnických knihách M. Ráfusa či pri jeho odchode nám J. Bžoch nepateticky predvedie, ako veteráni kritickej práce pri takejto príležitosti vzdávajú poctu – bez čo len náznakú nacionálnej či religióznej frázy, ktorá na

** *Literárne soboty*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990. Doslov R. Chmel. *Zo zápisníka kritika*. Bratislava : Kalligram, 2001. Doslov V. Mikula. *Literárne štvrtky*. Bratislava : Kalligram, 2006. Doslov D. Kršáková.

škodu veci neraz vehementne tohto básnika v poslednom pomaly viac ako dvadsaťročí cudzopasne ovijala...

Hovorím už pridlho, privážne, možno opakujem veci zasväteným dlho a dávno pred mnou známe. Azda to nevyznie ešte tristnejšie, ak sa predsa len pokúsim vystúpenie nadľahčiť. V názve *Literárium*, vlastne je to neutrum, stredný rod, v zmysle „literárno“, záležitosť literárna, počujeme po drobnej amputácii aj „terárium“, v zmysle ohrádky či ohrady na chov suchozemských drobných živočíchov (analogicky – akvárium). – Aj z marginálnych osobných kontaktov s J. Bžochom vždy bolo vidieť, ako vitálne či až zlomyseľne sa zaujímal o ľudskú a literárnu faunu v jej najrozmanitejších podobách a prejavoch (slovo „fauna“ sa v súvislosti s personálne ľudským podhubím literatúry a písania okolo nej natískalo do pera aj „starým majstrom“, asi aj F. X. Šaldovi). Teraz pokus o návrat k záverečnej vážnosti: knižná kultúra a pôvodná slovenská tvorba mala a má v J. Bžochovi s jeho „literáriom“ starostlivého, postupom času prevažujúco aj láskavého chovateľa či pestovateľa. Pestovanie v dávnom, nepateticky pracovitom zmysle je – kultúra. To som si chcel pripomenúť nad uvádzanou knihou J. Bžocha.

Fedor Matejov

Fedor Matejov, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: usllred@savba.sk